

СПОМИНИ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО «ЧОРНІ РЯДКИ» В КОНТЕКСТІ МОРФОНОЛОГІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (53)

УДК 811.161.2'42'373.611:821.09(092)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).126-133](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).126-133)

Федурко Марія. Спомини Андрія Чайковського «Чорні рядки» в контексті морфонології; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. У статті йдеться про відомого письменника й громадського діяча Східної Галичини Андрія Чайковського та про його мемуари «Чорні рядки», у яких описані події з часу змагань галицьких українців в 1918–1919 рр. за волю й власну державу. Письменник був безпосередньо долучений до них у статусі повітового комісара прифронтового міста Самбір, а тому добре знав усі перипетії їх перебігу, як і проблеми, з ними пов'язані. Проте зазначеним цінність аналізованих спогадів не вичерпується. Адже вони – важлива пам'ятка історії західноукраїнського варіанта літературної мови 20–30-х рр. ХХ ст., свідочтво її доволі високого рівня розвитку та стильової виробленості. Увагу зосереджено не на мові твору загалом, а лиш на похідних одиницях його лексики, які досліджено в контексті морфонології. Відповідно й визначено *мету* розвідки: встановити морфонологічні особливості вжитих у тексті спогадів А. Чайковського словотвірних форм; з'ясувати їхню відповідність / невідповідність морфонологічним нормам сучасної української літературної мови; окреслити закономірності, яким вони підпорядковані. Поставлена мета вимагала розв'язання таких завдань: 1) відшукати в тексті спогадів А. Чайковського похідні слова, компоненти словотвірної структури яких марковані морфонологічними перетвореннями; 2) встановити характер цих перетворень; 3) з'ясувати, дії яких морфонологічних правил і закономірностей вони підпорядковані та в який спосіб ці правила й закономірності корелюють з нині чинними. Використані у ході дослідження загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та прийоми й процедури описового й структурного методів допомогли успішно реалізувати визначені завдання. У висновках зазначено, що словник містить похідні одиниці, марковані усіма властивими українській мові морфонологічними перетвореннями – чергуваннями приголосних і голосних фонем, альтернативою наголосу, нарощенням морфем та їх усиченням і що ці перетворення підпорядковані правилам й закономірностям, які збігаються з нині чинними, тоді як виявлені відмінності спричинені здебільшого стилістичними характеристиками слів-мотиваторів.

Ключові слова: Андрій Чайковський, «Чорні рядки», морфонологічна структура, морфонологічне перетворення, чергування фонем і наголосу, усичення й нарощення морфем.

Формулювання проблеми. Андрій Чайковський (1857–1935), уродженець м. Самбора, що на Львівщині, – відомий український письменник, автор низки наукових публікацій, громадсько-політичний і культурно-просвітницький діяч, доктор права, адвокат у Галичині, добрий приятель І. Франка та М. Грушевського. Після проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919. рр.) був повітовим комісаром у Самборі й залишив спогади про той час, людей і події, пов'язані з ним, і про власну участь у ньому. «Чорні рядки» (така назва цих спогадів) опубліковано за життя автора всього один раз – у Львові 1930 р. видавничим кооперативом «Червона калина». Б. Якимович, упорядник тексту й автор коментарів до другого їх видання у шостому числі часопису «Дзвін» за 1990 р., наголосив, серед іншого, на такому: «<...> мемуари А. Чайковського, окрім історичної розповіді учасника трагічного періоду історії нашого краю, є героїчною і водночас цінною пам'яткою української мови Галичини 20–30 рр. нашого століття» [Чайковський 1990, с. 44], котрій, за твердженням багатьох дослідників, належить важлива роль у становленні літературного стандарту сучасної української мови [Шевельов 2002]. А. Чайковський не стояв осторонь цього процесу, позаяк завжди був уважний до слова, дбав про його чистоту й збагачення, зокрема через звернення до діалектної мови, маючи переконання, що ми «ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих ріжних ді-

ялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Ми прямо ногами топчемо по тих перлинах мовних недоціненої вартости» [Чайковський 2002, с. 361]. Тож у контексті зазначеного видається суттєвим з'ясувати, чи виявляють спогади і якою мірою особливості західноукраїнського варіанта літературної мови на одному з неосновних її рівнів – морфонології.

Аналіз досліджень. Андрій Чайковський належить до тієї когорти митців, чия творчість у підрадянській Україні послідовно замовчувано через безмежну любов письменника до рідного народу й бажання йому волі й доброї долі. У ювілейній промові, виголошеній 3 березня 1929 року на святкуванні 40-річчя власної письменницької й громадсько-політичної діяльності, він звернувся до присутніх із закликом, не менш актуальним і сьогодні: «Любіть Україну, любіть своє рідне, хоч воно не дорівнює чужому, але воно своє, старайтесь це рідне піднести до рівня чужих культур. Не міряйте свого рідного французьким метром, а оцінюйте його висоту своїм рідним ліктем, додумайте про те, що коли б ті великі народи, після яких дехто нашу культуру оцінює, жили серед таких злиднів як ми, то хто зна, чи їхня література дорівнювала б сьогоднішній нашій» [Чайковський 2002, с. 6].

Дослідники, передусім літературознавці й історики (М. Ільницький, М. Гнатюк, В. Качкан, Л. Кулакевич, І. Продан, О. Нахлік, В. Погребен-

ник, О. Химин, Б. Якимович, О. Васянович, О. Гринів, О. Седляр та ін.), стали звертатися до творчості письменника в основному наприкінці 80-х – з початком 90-х рр. минулого сторіччя. Щоправда, у часи хрущовської відлиги Ю. Мельничук спробував відновити пам'ять про письменника, підготувавши до друку збірку його творів «За сестрою» (Львів, 1958) і представивши українській громадськості літературний портрет автора, за який був звинувачений в ідеалізації Чайковського, у замовчуванні його серйозних ідейних хиб чоловіком, украї вороже налаштованим і до українців, і до їхньої літератури та культури, – Володимиром Беляєвим [Якимович, 2002, с. 16–17].

Аналіз творів А. Чайковського з позицій мовознавства менш репрезентативний, представлений кількома розвідками. Закцентуємо передусім на докторській дисертації Т. Сукаленко. Виділяючи й описуючи лінгвокультурні типажі українського художнього дискурсу XIX ст. як концепти й мовні особистості та визначаючи їхні поняттєві, образно-перцептивні, оцінні й ціннісні ознаки, авторка на підтвердження власних думок і виявлених закономірностей звертається, серед іншого, і до текстів А. Чайковського [Сукаленко 2018].

Стаття М. Лесюка, автора розлогої монографії про становлення й розвиток української літературної мови в Галичині, стосується особливостей мови лиш А. Чайковського [Лесюк 2017]. Її він здійснив на матеріалі оповідання «На переломі» (1916 р.), яке письменник написав із дотриманням норм чинного на той час у краї правопису, затвердженого 1904 р. Науковим товариством ім. Шевченка. Виявивши й проаналізувавши ті з мовних форм оповідання, що містять здебільшого історично обґрунтовані відхилення від норм сучасної української літературної мови (фонетичних, граматичних, лексичних), учений доходить такого висновку: «Оповідання А. Чайковського “На переломі” захоплює не тільки своїм сюжетом і героїчними вчинками основного персонажа Максимка, у ньому продемонстрована краса і чарівність народної мови мешканців Бойківщини» [Лесюк 2017, с. 252].

Дві попередні наші публікації мають за основу повість А. Чайковського «Ольонька». В одній із них акцентовано на тих мовних засобах твору, зокрема лексико-фразеологічних, які розкривають особливості світобачення й світосприйняття особливої групи у структурі галицького селянства – дрібномаєтної шляхти. Вони підтверджують загалом український характер представників цього суспільного прошарку, попри наявність у них певних соціально й історично зумовлених рис [Федурко 2012a]. У другій статті, теж із 2012 р., ідеться про категорію розмовності як засіб мовно-естетичного моделювання дійсності й про особливості використання її репрезентантів у тексті повісті. Наголошено на функціях цього типу одиниць, засвідчено, що Чайковський вправно використовує їх не тільки в мовленні персонажів – представників дрібної малоземельної шляхти (що вповні резонно й закономірно), а й у мовленні наратора твору [Федурко 2012b].

Мета статті, завдання. Мета статті – встановити морфологічні особливості вжитих у тексті спогадів А. Чайковського словотвірних форм; з'ясувати їхню відповідність / невідповідність морфологічним нормам сучасної української літературної мови; окреслити закономірності, яким вони підпорядковані.

Завдання статті: 1) відшукати в тексті спогадів А. Чайковського похідні слова, компоненти словотвірної структури яких марковані морфологічними перетвореннями; 2) встановити характер цих перетворень; 3) з'ясувати, дії яких морфологічних правил і закономірностей вони підпорядковані та в який спосіб ці останні корелюють з нині чинними.

Методи та методика дослідження. У статті використано загальнонаукові методи спостереження, аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації задля вияву в тексті спогадів А. Чайковського похідних слів, встановлення їхньої морфологічної структури, групування їх за тими чи тими морфологічними характеристиками; процедур структурного, й описового методів для з'ясування семантики похідного та напрямків словотвірної похідності, виокремлення словотвірних морфем і виявлення змін у зовнішньому вигляді їхніх репрезентантів та їх адекватного представлення.

Виклад основного матеріалу. Листопадовий чин і Визвольні змагання українців Східної Галичини не стали для А. Чайковського, як і багатьох його товаришів з праці та творчості, цілковитою несподіванкою: усі його дотодішні громадські й літературні потуги, як і адвокатська практика, були спрямовані на просвіту й пробудження національної свідомості своїх земляків, на виховання у них на прикладі героїв власних історичних творів потягу до волі й готовності до боротьби за неї. У своєму вступному слові до тритомника «Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження» (2002) автор ідеї видання, головний упорядник і редактор Богдан Якимович зауважує: «А. Чайковський був людиною, яка завжди ставила за наріжний камінь свій громадський обов'язок перед власним народом. <...> Саме патріотизм дав українській літературі письменника А. Чайковського, а те, що через потребу плекати націю українська література втрачала на естетичному рівні творів, як це відзначає проф. Ю. Луцький, було попросту необхідністю, зумовленою нашим історичним шляхом. Свою літературну працю він вважав саме громадським обов'язком, який мусив щоденно виконувати» [Якимович 2002, с. 14]. Попри те, була ще робота в організованому Чайковським «Товаристві українських журналістів і письменників», антиалкогольному товаристві «Відродження», «Руському Педагогічному Товаристві», «Руській Бесіді», долучення до створення «клітин» «Січі» на Бережанщині, де мав адвокатську практику, праця над розвитком читальне товариства «Провісита» тощо [Якимович 2002, с. 9].

Перша світова війна застала А. Чайковського в Самборі, де він на той час замешкав із сім'єю. Там же – розпад восени 1918 р. Австро-Угорської імпе-

рії, Листопадове повстання, здійснене силами українських січових стрільців з метою встановлення влади Української Держави, визнання Української Національної Ради її найвищою керівною силою, проголошення Західноукраїнської Народної Республіки та Визвольні змагання за її збереження й утвердження, які, врешті-решт, було програно краще зорганізованому, озброєному й підтриманому Антантою і США польському військові, що обстоювало начебто справедливе право Польщі на землі Східної Галичини.

Тут же, у Самборі, пізнім вечором 31 жовтня 1918 р. А. Чайковський отримав переданий через Олену Степанівну наказ «української влади зі Львова», «що дня першого листопада українське громадянство має перебрати в Самборі і повіті усю цивільну й військову владу» [Чайковський 2002, с. 208], а через два дні організація народовської партії, рядовим членом якої він був, вибрала його повітовим комісаром.

Спогади «Чорні рядки» стосуються саме цих днів і цих подій і написані автором у надії, що слугуватимуть не лише майбутнім історикам «вірною світліною того всього, що тоді діялось, доброго і злого», але й наукою грядущому поколінню, «що треба наслідувати, а що оминати» [Чайковський 2002, с. 207].

Приступивши до виконання обов'язків, у сфері яких не мав ані знань, ні досвіду, письменник намагався сповняти їх максимально ефективно та з великим, плеканим роками сподіванням на волю й перемогу. Тож зрозумілим є і безмір розчарування, про яке автор теж каже у своїх споминах: «Я так щиро вірив в успіх нашої святої справи, я ніколи стільки не працював, як у тім періоді наших визвольних змагань. ∞ Мимо того я працював у тій твердій непохитній вірі що наша свята справа не може пропасти та що ми по сотках літ неволі заживемо у своїй батьківщині своїм вольним життям.

Та нараз усе порскнуло, мов мильний пухир на воді. Нас перешахували, продали, зробили з нас подарунок тим, що більше обіцяли дати.

По таким розчаруванні можна було збожеволіти» [Чайковський 2002, с. 207].

Ми навели цей доволі суттєвий за обсягом фрагмент тексту спогадів не тільки з метою засвідчити патріотизм автора, а й на підтвердження близькості його мови до сучасного літературного стандарту, відповідної в основному його нормам, пор. з заувагою М. Лесюка: «А. Чайковський завжди був активним прихильником розвитку української літературної мови в Галичині на народній основі, фонетичного принципу письма (“фонетики”), різко висміював “твердяків” (москвофілів) у їхніх намаганнях нав'язати галичанам етимологічний правопис та російську мову чи так зване язичіє – мову, круто замішану на російській та старослов'янській лексичі» [Лесюк 2017, с. 352–353].

Щоправда, належить визнати наявність у цьому фрагменті одиниць із відхиленням від сучасної норми, зокрема фонетичної: *порскнуло / порскнути* супроти фіксованого словниками дієслова док.

виду *порснуло / порснути*, недок. *порскати* ‘викидати, розкидати, розсипати бризки рідини, іскри, дрібні часточки і т. ін’ [Словник 1976, 7, с. 289] чи словотвірної: *перешахували / перешахувати* при засвідченому в словниках *шахрувати* ‘вдаючись до хитрощів, підступів, обдурювати кого-небудь’ [Словник 1976, 7, с. 289]. Вони наявні і в інших фрагментах тексту спогадів, і іншого типу. Скажімо, у реченні *Коли в 1917 р. підписано Берестейський мир і це святочно проголошено в Самборі, а залога (кадра рязівського полку) робила в місті парад і кричала трикрат «Гох Україна!»*, то місцеве українське громадянство зробило собі величавий народний здвиг із богослуженням у місцевій церкві і вічем у ринку (с. 46) фіксуємо відхилення від фонетичної (богослуженням замість богослужінням), лексичної (кадра в значенні ‘склад’; здвиг у значенні ‘скупчення, натовп’, яке тлумачний словник наводить із поміткою *діал.* [Словник 1972, 3, с. 532]; *трикрат* у значенні ‘тричі’ за наявності в словнику прикметника *трикратний* та прислівника *трикратно* [Словник 1979, 10, с. 259]; *робити парад* при сучасному *організувати парад*), морфологічної (іменник ж. р. *парада* [Малоруско-німецький 1886, 2, с. 600] супроти нормативного *парад*), синтаксичної (з *богослуженням у ринку* при нормативному *на ринку*) норм.

Можемо на підставі зазначеного припустити наявність у тексті спогадів як збігів, так і розбіжностей також на рівні морфології. Приглянемося в такому разі до нього пильніше. Аналіз його лексичного складу дає підстави до найзагальнішого висновку про збіжність морфологічного оформлення його одиниць із морфологічними нормами сучасної української літературної мови: у них фіксуємо чергування голосних і приголосних фонем, усічення й нарощення морфем, чергування наголо-су відповідно до чинних у сучасній мові правил і закономірностей щодо оформлення зовнішнього вигляду морфем в усіх актах словозміни й словотворення. Наші спостереження обмежимо сферою словотвірної морфології.

Почнемо з найпродуктивнішого явища морфології, і не лише української, – чергування фонем. Як відомо, у системі приголосних фонем воно пов'язане з процесами палаталізації (пом'якшення) й депалаталізації (ствердіння). Сьогодні чинне й регулярно здійснюване навіть у новотворах від основ запозичених слів чергування задньоязикових фонем /t/, /k/, /x/, глоткової /z/ з /дж/, /ч/, /ш/, /ж/, відоме в історії мови як перше перехідне пом'якшення (палаталізація), послідовно виявляє себе й у похідних аналізованого тексту з суфіксами -ок, -к-, -ен'/ат, -ин-, -иц', -анк-, -неч(а), -ник-, -н-, -и-, суфіксом-закінченням -ий. До того ж воно може маркувати як фіналі коренів, так і похідних основ у статусі твірних: *міх – міш-ок, сік-ти – січ-к-а; сіря'к – сіряч-ин-а; кожух – кожуш-ин-а; рук-а – руч-иц'-я; обіг-а-ти /обіг* ‘відповідник німецького Umlauf та інтернаціонального терміна Circulation’ [Панько] – *обіж-ник* ‘рідко; циркуляр’; *ваг-а – важ-н-ий* (СУМ наводить його з поміткою

розм. [Словник 1970 1, с. 280]), *важк-и-ти* – *важк-ий*; *бік* – *при-біч-н-ий* ‘заст. наближений, довірений’ [Словник 1976 7, с. 559]; *ворог* – *ворог-ува-ти* – *ворож-неч-а*; *дорóg-а* – *при-дорóж-н-ий*; *каню* ‘к’ – *каню* ‘ч-и-ти – *ві-канючити*; *ók-о* – *пере-óч-и-ти* ‘не помітити, пропустити’ [Лексикон]; *лік-и* – *ліч-и-ти*; *всіляк-ий* – *всіляч-ин-а*; *слуг-á* – *служ-áнк-а*, *служ-и-ти* – *служ-ба*; *робітник* – *робітнич-ий*; *Бог* – *бóж-ий*; *невільник* – *невільнич-ий*. Серед наведених похідних виявляємо як активні в сучасному мовленні одиниці, так і застарілі чи локального вжитку, а також okazіоналізми, наприклад, *критик-а* – *безкритич-н-ий*. Пор. у тексті: *Їх усіх посадили на коні, а я йду, держачись за рyчицю воза* (с. 73); *Я був з того дуже радий, бо справді не було ким обсадити такого важного місця* (с. 47); *Я не міг сам тої справи вирішувати і порадився моєї прибічної ради* (с. 48); *Безкритичний слухач повірить відразу в такі докази <...>* (с. 78); *Ця любов до ближнього з’єднала всі без різниці народності в одне велике гарне, що дало на хвилю забути всю ворожнечу* (с. 50); *Я звертався до мого «колеги» Вітика в Дрогобичі за допомогою в грошах і зразу децю виканючив <...>* (с. 49); *<...> бо в коректі одну букву переочили* (с. 70); *То було лиш невільниче наслідування Москви* (с. 79).

У контексті аналізованого чергування звернемо увагу на ужитий автором дериват *убожество*, мотивований прикметником *убогий*. СУМ подає два його значення, кожне з яких має відмінне стилістичне маркування: «заст. 1. Убозтво, убогість, бідність. 2. розм. Про бідну людину; // зневажл. Про духовно обмежену, нікчемну людину» [Словник 1979, 10, с. 358]. Контекст фіксує вживання цього слова в першому значенні: *А в старшинській харчівні таке убожество, що вірити не хочеться* (с. 75). З погляду морфології трактуємо це слово як одиницю з проявленим у складі словотворчого суфікса давнім коротким ь (-ьск-). Можлива й інша схема інтерпретації його морфологічної структури – через відсилання до моделі нарощенням суфікса.

Фонема /t/, /k/, /x/, /z/ у певних коренях / основах і за певних умов можуть вступати в альтернативні відношення не лише з шиплячими фонемами /дж/, /ч/, /ш/, /ж/, але також і свистячими /дз/, /ц/, /с/, /ц’/ – результатами II і III палаталізацій. Ці чергування система словотворення використовує не так активно, як система словозміни, пор: (*військова*) *фурдига* ‘арешт’ – *фурдизи*, *підв’язка* – *підв’язці*, *салонка* ‘вагон-салон’ – *салонці*. Попри це в аналізованому тексті виявляємо дериват, позначений цим типом чергування – прислівник *невдовзі* ‘те саме, що незабаром’ [Словник 1976 5, с. 559], словотвірною співвідносний з прикметником *довгий*: *Обіцяв нам теж, що кадра 77 полку буде невдовзі перенесена до Самбора* (с. 46).

Помічено в аналізованому тексті також форми з чергуванням ц’/ч у демінутивах на -к(а), -ик, відіменникових прикметниках із суфіксами -н-, -ий та дієсловах із суфіксом -и-, які вимагають обов’язкового перехідного пом’якшення не

лише фонем /t/, /k/, /x/, /z/, але й /ц’/: *шибениц’-а* – *шибенич-к-а*; *стілець’* – *стільч-ик*; *в’язниц’-а* – *в’язнич-ий*; *блискавіц’-а* – *блискавіч-н-ий*; *кінць* – *кінч-и-ти* – *с-кінчити* – *скінч-ен-ий*: <...> *треба було одної сильної руки з доброю дротянкою і шибеничкою замість безглузких парламентів, котрі деморалізували військо на фронті* (с. 75); <...> *охота самому засісти на тому стільчику, з котрого треба другого струтити* (с. 78); *Тільки я не міг з дива вийти через той блискавичний аванс* (с. 47). Окрім того, перед суфіксами -к-, -ц-, -ник, -н-, -ськ- можлива тільки фонема /л’/, тож ця позиція завжди (як у похідних від питомих, так і запозичених основ) позначена чергуванням л//л’: *крило* – *кріл’-ц-е* / *крил’ц’-ат-а*; *діл-о* – *без-діл’-ник*: <...> *набере стільку всілячини на свої крильцята, що й орел не дивгуну би такого тягару* (с. 78).

Зазначеними альтернативними парами система консонантних чергувань, як відомо, не вичерпується. Можливі чергування твердих приголосних фонем /d/, /dz/, /m/, /z/, /c/, /t/, /s/, /n/ /r/ із м’якими їх корелятами /d’/, /dz’/, /m’/, /z’/, /c’/, /t’/, /s’/, /n’/, /r’/ і навпаки, м’яких фонем із твердими. Деривати з репрезентантами цих чергувань ужито й у тексті «Чорних рядків», наприклад: *ховз-а-ти(ся)* – *ховз’-к-ий* (пор. з норм. *ковз-а-ти* – *ковз-к-ий*); *кукурудз-а* – *кукурудз’-ан-ий*, *мóжн-ий* (‘заст. 1) могутній, сильний; 2) заможний; 3) діал. можливий; із *моз-ти*) – *мóжн’-ість*; *гнил-ий* – *гнил’*, *осібн-ий* – *осібн’-ак*, *Самбір* – *самбор’-ан-и*, *Старий Самбір* – *стар(о)самбор’-ан-и*; *багат-ий* – *багат’-ий* і *сóтн’-а* – *сóтн-ик*, *смерт’* – *перед-смерт-н-ий*; *корól’* – *корол-ен-я’*: *Багато з них попадало з тих ховзьких, обмерзлих сиджень, калічилося або забивалося на смерть* (с. 50); *А коли ще той осібняк багатий, тоді мало є таких, щоб відважилися його бойкотувати <...>* (с. 79); *І тепер довідуєся, що таку наглу зміну спричинили старосамборяни* (с. 47); *Вчора я бачив когось хорунжик, а сьогодні вже сотник!* (с. 47); *Богдан Хмельницький у першій стадії козацького повстання хотів лиш приборкати магнатів-короленят <...>* (с. 77).

Віддієслівний іменник *сидження* в значенні ‘місце для сидіння’, ужитий в одному з наведених у попередньому абзаці речень, засвідчує ймовірність чергування д//дж (див. ще: *заряд-и-ти* – *заряд’дж-ува-ти*, *дохód-и-ти* – *дохódдж-енн’-а*), а поряд з ним – також з//ж, т//ч, с//ш, ст//шц: *гроз-и-ти* – *від-грóж-ува-ти-ся*; *за-гроз-и-ти* – *загрóж-ен-ий*, *загрóж-ува-ти*; *болото* – *болот-и-ти* – *заболотити* – *заболоч-ува-ти*, *заболоч-ен-ий*; *завіс-и-ти* – *завіш-енн’-я*, *прос-и-ти* – *прош-ák*, *пас-ти* – *паш-а* в позиції перед словотвірними суфіксами -ува-, -ен-, -ак та нульовим: *Прокуратура заряджує доходження <...>* (с. 49); *Тоді вони стали тут і там відгрозуватися, що таку нам вчинять лазню, що нам відхочеться України* (с. 46); *Увесь заболочений, бо не було часу обчиститися* (с. 75); *У тім часі, як велись переговори про завішення зброї над Львовом, <...> приходять до мене обіжник, щоб слідувати за більшовицьким рухом у Галичині <...>* (с. 70).

У віддієслівних похідних, утворених за участі суфікса *-енн'* – нормативним є чергування *б//бл, в//вл, м//мл п//пл, ф//фл*. Таких похідних не бракує в тексті споминів, до прикладу: *предста́в-и-ти – предста́вл-енн'-а; крива́в-и-ти – крива́вл-енн'-а; проко́рм-и-ти – проко́рмл-енн'-а; усту́п-и-ти – усту́пл-енн-я: Нас мусять конечно відтяжити і перебрати проко́рмлення фронту* (с. 71); *Це не па́ніка, яка у війні буває, це добровільне усту́плення з позиції, утрата всякої дисципліни <...>* (с. 73).

У контексті проаналізованих чергувань видається важливим з'ясувати дериваційну історію, а водночас і її морфологічний супровід іменника *передміщанки*: *Робили це навіть залюбки жінки передміщанки <...>* (с. 46). Вона, на наш погляд, виглядає так: *міст-о – перед-місь-к-ий – передміщан-ин* (з чергуванням *к//ч* та асиміляцією за місцем і способом творення, див.: [сч] → [шч], як і в *міськ-ий – міщан-ин*) – *передміщан-к-а*, хоч наявний також іменник *передмістя*, проте дериват від нього мав би форму *передмістя'нка*, подібно до *місто – містя'нин – містя'нка*.

Чергування голосних у коренях, суфіксах і префіксах за творення похідних одиниць словника – доволі активна морфологічна зміна, помічена й у словах аналізованого тексту. Фіксуємо в ньому одиниці як із найдавнішими чергуваннями голосних, так і тими, що постали внаслідок падіння редукованих *ъ* та *ь*. Приклади виявлених у тексті дериватів із найдавнішими чергуваннями голосних: *скак-а́-ти – скóч-и-ти – за-скóчити; дёр-ти – подёр-ти – подёр-ан-ий; ста́-ти – сто́й-а́-ти – у-стíй-н/и́-ти: Цей наказ мене так рапто́м заско́чив <...>* (с. 45); *Я відразу завважив, що пан полковник у двох різних чоботах з різних парафі́й та старі́м подра́нім засмальцьовані́м одностро́ю* (с. 75).

Іншу з цих двох груп репрезентують похідні з чергуваннями:

1) фонем */o/, /e/* у відкритому складі з */i/* в закритому: *во́л'-а – віл'-н-ий; по́л-е – за-пíлл-я 'тил'; ход-и́-ти – хід, хід-нік; ко́лес-о – коліс-ц-е: Тепер приказ, щоб давати ще харчі для запілля <...>* (с. 63); *Ідеалістів було між нами небагато, але таких патріотів, що заодно оглядалися на задні колісця́та <...> було дуже-дуже багато* (с. 78);

2) */i/* в закритому складі з */e/* та */o/* у відкритому (т. зв. зворотне чергування): *лі́д – лед-ен/и́-ти, ві́з – воз-ик, кін'-а – кон'-а́ / кон'-а́т-а: В мене ледені́є серце* (с. 73); *Нарешті доктор Ріпецький прислає мені два вози́ки з малими коня́тами <...>* (с. 73);

3) *e, o//ø* в коренях твірних слів (*день – дон-и́н-а, овес – вівос-ик*) і в їхніх суфіксах, якщо ці твірні похідні (*стіле́ць – стільо́ч-ик; порятуно́к – порятуно́к-ов-ий; кватеруно́к – кватеруно́к-ов-ий*): *Але зараз друго́ї днини при́їхав за мною мій син Богдан як висланник місцево́ї організації* (с. 46); *<...> охота самому засісти на тому сті́льчику, з котрого треба друго́го стру́тити* (с. 78); *Опісля вибрано зараз порятуно́ковий комітет* (с. 50); *<...> не можна було серед нічної пітьми допитатися, де поміщається кватеруно́ковий уряд 'квартир'єрська служба'* (с. 65);

4) *ø//e, o: пісөн-я – пісень-к-а; це́ркòв-а – це́ркòв-н-ий, фі́ртòк-а – фі́ртòч-к-а : <...> показували із себе убогеньких, наче та миша це́ркòвна* (с. 64). В морфологічній структурі одного похідного можлива взаємодія двох типів чергувань голосних, наприклад, *i//o* та *ø//e: війо́н-а́ – во́је́н-н-ий*

Щодо чергувань у префіксах, то вони в мові аналізованого твору, як і в системі мови загалом, не виявляють ні активності, ні альтернативного розмаїття. Йдеться лиш про префікс *по-*, який перед коренями зі сполукою приголосних у ініціалі презентує морф *пi-*: *гна́-ти – пi-гнати, сла́-ти – пi-сла́ти* супроти *ділі́-ти – по-ділі́ти, жала́-ти – по-жала́ти*.

Усі наведені вище приклади чергувань засвідчують, окрім того, можливість долучення до дериваційної процедури альтернативі наголосу, яка залежить від акцентної природи суфікса: здатний чи не здатний він впливати на наголосові характеристики похідного слова, пор., з одного боку, *Самбі́р – самбо́р'-а́н-и*, а з другого – *кукуру́дз-а – кукуру́дз'-а́н-ий*. До слова, чергування наголосу може бути єдиним використаним у ході дериваційного акту морфологічним засобом, наприклад: *чета́ 'дрібний відділ війська; іст. чо́та' – четар́; грóш-и – грош-ови́т-ий; ре́зерв – резерв-о́в-ий; касарн'а 'казарма' – касарн'-а́н-ий, респе́кт – респе́кт-ува́-ти, інтере́с (у значенні 'діло, справа') – інтере́с-а́нт 'прохач': Я є четар́ з дивізі́ї<...>* (с. 79); *<...> як же ж можна такого грошовитого чоловіка не респе́кувати* (с. 79).

Поряд із чергуваннями голосних і приголосних фонем та наголосу у ході дериваційних процедур можуть бути використані такі способи видозміни зовнішнього вигляду морфем, як нарощення й усічення. У тексті спогадів виявляємо чимало лексем, утворених із нарощенням дериваційних морфем. У таких похідних основний вияв питомої / запозиченої кореневої морфемі чи основі загалом (зрідка), суфіксальної (здебільшого) постає розширеним за рахунок того чи того сегмента (у нашій інтерпретації – субморфа), зазвичай не випадкового, а співвідносного з наявним у системі мови афіксом – питомим чи запозиченим, пор.: *уряд – уряд-о́в/ець; кадра – кадр-о́в/ець; фах – фах-і́в/ець; фронт – фронт-о́в/ік; харч – харч-і́в/н-я 'рідко; те саме, що заст. харчівня'* [Словник 1980, 11, с. 28]; *верх – верх-о́в/н-ий (верховна влада – с. 48); війт – війт-і́в/ський; жид – жид-і́в/ський; центр – центр-а́ль/н-ий; факт – факт-и́ч/н-ий; жда́-ти – жда́-ль/н-я* (супроти *папі́р – папі́р-н-я: От, приміром, вважав конечною потребою заложити папі́рню, бо був великий брак паперу* (с. 50)); *Але зараз дня 1 листопада <...> ряшівські кадрови́ці помандрували додому* (с. 46); *Цією справою зайнялися наші, польські і жидівські пані* (с. 50); *Але командування запросило мене до себе, до військової харчі́вні обідати* (с. 75); *Це був би сам стан факти́чний усієї справи <...>* (с. 76); *Спав на лаві де-не-будь в жеда́льні́ ІІІ класу на станці́йці* (с. 50). Як бачимо, воно маркує основи тих дериватів, що мотивовані словами з односкладовими основами, проте не тільки такі, пор., з одного боку, *хлоп – хлоп-ськ-ий*, а з друго-

го – *ста́роста* – *старост-і́н/ськ-ий*, *марша́лок* – *маршалк-і́в/ськ-ий*, *па́рох/і́-а* – *парохі́-а́ль/н-ий*, *Заку́тт'-а* – *заку́т'-а́н/ськ-ий*, *огріва́-ти* – *огріва́-ль/н-я* та складний іменник, очевидно, okazіоналізм *золот(о)ковні́р-ів/ець* ('начальник'; від *золотий ко́мір*): <...> він [Наполеон] говорив, що кожний його вояк носить у напличнику *маршалківську* булаву (с. 70); <...> сів на шляхоцьку *закутянську* фіру і поїхав до добре знайомих мені сіл набирати охотників до українського війська (с. 46); Але ж той поїзд віз самих *золотовнірців* (с. 73).

Морфологічна структура деяких із похідних виявляє розширення дериваційного суфікса двома субморфами. У лексиконі спогадів виявлено один із них – *наці-он/аль/н-ий* від *на́ці/і́-а*: <...> а ми добудемо *національні* права добрими граматами та словарями <...> (с. 77).

Нарощення (основи твірного слова вбачаємо у вжитих автором відприслівникових прикметниках *тоді* – *тоді/ш-н-ій*, *до́ма* – *дома́/ш-н-ій*, *спра́вді* – *спра́вді/ш-н-ий*, *ніні* – *ніні/ш-н-ій*, *вну́трі* – *вну́трі/ш-н-ий*: *Тодішній* старшинський корпус в Самборі був такий малий, що я усіх знав (с. 49); Заходить небезпека *домашньої* війни <...> (с. 75); Там командував тоді полковник Шепель, *справдішній* полковник давньої російської армії (с. 75); А вони існують по *нинішній* день <...> (с. 76); Поперед усього говорю про причини *внутрішні* (с. 76). Позаяк прикметниковий суфікс *-н-* взаємодіє лише з основами на приголосний – як іменниковими (*вод-а* – *вод-н-ий*, *шко́л-а* – *шкі́ль-н-ий*), так і дієслівними (*наво́д-и-ти* – *наві́д-н-ий*, *збі́г-а-ти(ся)* – *збі́ж-н-ий* і, можливо, заст. *рі́ж-н-ий* від *рі́з-а-ти*: *Сказав, що в цій частині є рі́жні* нації (с. 45), *надоку́ч-а-ти* – *надоку́ч-н-ий*), то прислівникова основа зазнає консонантизації за рахунок сегмента *-ш-* (про нього див. докладніше у [Федурко 2023]). Прикметники *тепéр/ш-н-ий*, *ту́т/еш-н-ий* утворені, вважаємо, за аналогією, бо формальною основою прислівників *тепéр*, *ту́т* – консонантна.

Усічення – морфологічне перетворення, за своєю суттю протилежне нарощенню. Його фіксуємо в разі скорочення зовнішнього (формального) плану здебільшого тих кореневих морфем, питомих і запозичених, що містять у своєму складі субморфи, або ж основ в утвореннях від похідних слів, пор.: *тя́ж/к-ий* – **у́тяж-и-ти* – *у́тяж-лив-ий*, *на́ддні́прянець* – *на́ддні́пря-ськ-ий*: *Це була на́ддні́пря́нська* агітація: «дало́й паго́ни!» (с. 73). Активне воно й за утворення віддієслівних похідних, де усіченню підлягає суфікс дієслівної основи загалом чи його частина: *балак-а-ти* – *балак-ун*, *па́л-і́-ти* – *па́л-енн-я*. У багатьох випадках усічена основа твірного слова позначена чергуванням фінальних фонем: *лі́н-ив-ий* – *лі́н'-у́х*, *ві́плат-и-ти* – *ві́плаг-ен-ий*, *ві́дрод-і́-ти* – *ві́дродж-енн-я*, *сиппа́т'/і́-а* – *сиппа́т-ик*: Мені аж соромно признатися, що я, перший голова нашого антиалкогольного товариства «*Відродження*», дозволив на *палення* горілки <...> (с. 49); Майора Шебесту я знав давніше як великого *симпатика* українців (с. 47) чи наголосу, наприклад, *телефо́н-н-ий* – *телефо́н-а́т* 'телефон-

не повідомлення'; *офе́рт-а* – *офер-е́нт*: Черговий старшина, що прийняв *телефо́нат*, сміється і відповідає: «а панцирка гуляє по шляху» (с. 66); <...> той мій *оферент* не мав на думці краденого збіжжя (с. 64).

Впадає в око активне вживання автором віддієслівних іменників із нульовим суфіксом, творення яких супроводжує морфологічна операція усічення з чергуванням наголосу чи без нього й/або з альтернативою фонем: *осуд-і́-ти* – *о́суд*; *засуд-і́-ти* – *за́суд*; *ход-і́-ти* – *хі́д*; *захо́д-и-ти* – *за́хід*; *злуч-і́-ти* – *злу́к-а*; *розваж-а́-ти* – *ро́зваг* 'військова виправа', *підпе́р-ти* / *підпи́р-а́-ти* – *підпо́р-а*; *сте́ж-и-ти* – *сте́ж-а*; *розвал-і́-ти* – *ро́звал*, *начерк-ну́-ти* – *на́черк*, *асист-ува́-ти* – *аси́ст-а*: Прийшов до мене рабин із своєю *асистою* (с. 67); <...> виложив їм стан справ і *начерк* української конституції <...> (с. 67).

Системою мови дозволене творення паралельних форм від того чи того слова за участі різних суфіксів і з відмінним морфологічним супроводом. Зазначене підтверджують похідні *міліці́я/нт* і *міліціо́нер* від *мілі́ція*, ужиті в тексті майже поряд. Перше утворене за допомогою суфікса *-ант*, приєданого до основи *мілі́ці-я*, та чергування наголосу: цей суфікс завжди наголошений. Друге – шляхом додавання нарощеного суфікса *-ер* (*-он/ер*) до усіченої основи *мілі́ці-* та з чергуванням наголосу: *По дорозі на «Бесіду» бачу наших міліці́янті́в*. Вони на австрійських шапках мають синьо-жовті стрічки. Вони з крісами. Але стрічаю і *міліціо́нерів* з білочервоними ленточками, теж з крісами (с. 47).

У процесі творення похідних, як впливає з наведених прикладів, механізми усічення й нарощення морфем часто-густо взаємодіють (*страте́г/[і́-а]* – *страте́г-і́ч/н-ий*), нерідко в поєднанні з чергуванням – чи то фонем, чи то наголосу або і фонем, і наголосу водночас: *револю́ці́/[і́-а]* – *революціо́н-е́р*, *бюрократ'/[і́-а]* – *бюрократ-і́ч/н-ий*, *дипломат'/[і́-а]* – *дипломат-і́ч/н-ий*. Див. у тексті: Вони все ходили у хвості російських революціонерів <...> (с. 79); Та я руководився не *бюрократичними* приписами, лише ві́їтвським розумом і хлопською практикою багатолітнього адвоката (с. 48); Пам'ятаю якогось вимусканого елегантного німецького графа, котрий накидався мені як *дипломатичний* посередник між мною і поляками (с. 51).

Взаємодією нарощення суфікса з чергуванням наголосу позначені вжиті у тексті «Чорних рядків» відтопонімні утворення *Ту́р/к-а* – *турч-а́н/ськ-ий*, *Ту́рч-а́н/ци́н-а* супроти нині усталених *Ту́р/к-а* – *ту́рк-ів/ськ-ий*, *Ту́рк-ів/ци́н-а*: Самбі́р мусить жи́вити пові́т *турчанський*, де лю́тує голо́д (с. 63); *Ото́ж, Турча́ниціно*, давай тве́рде зерно, може, і для Поді́лля призначе́не, бо так наказує вла́да! (с. 63). Морфологічну структуру прикметника *на́ддні́стря́нський* від *Дні́стер* формують, поряд з нарощенням і чергуванням наголосу, також чергування *е//о* та *р//р'*, а іменників-okazіоналізмів *Ліво́дні́строви́щина*, *Право́дні́строви́щина* – нарощення, чергування наголосу та *е//о*: Ми видавали часопис «*На́ддні́стря́нські Ві́сті*», орган повітових коміса-

ріатів в Самборі, Старім Самборі і Турці (с. 68); Давніше було Правобережжя і Лівобережжя; тепер Ліводністровщина, Праводністровщина, чи як... (с. 68). Інший тип чергування приголосних, депаліталізаційний, (m//m') демонструє прикметник від топоніма *Берест'-а – берест-ей/ськ-ий*. У пов'язанні з зазначеними варто звернути увагу на вживаний автором відтопонімний ад'єктив *рудецьк-ий* від *Рудьки* (пор. (із) *Рудок*), що теж не збігається за своєю морфологічною формою з сучасним нормативним *рудк-ів/ськ-ий*.

Висновки. Проаналізований матеріал засвідчує, що словник спогадів А. Чайковського «Чорні рядки» містить похідні одиниці, марковані морфологічними перетвореннями – чергуваннями приголосних і голосних фонем, альтернацією наголосу,

нарошенням морфем та їх усіченням. Правила й закономірності, яким підпорядковані ці перетворення, збігаються з тими, що чинні в сучасній мові й згідно з якими творено сьогодні нові одиниці її словникового складу. Виявлені відмінності стосуються загалом не відхилень у застосуванні тих чи тих морфологічних правил, які провокують специфічність морфологічної структури деривата в зіставленні з чинною нормою, а своєрідністю самих твірних слів, серед яких чимало архаїчних одиниць або територіально маркованих. Випадають із зазначеної закономірності відтопонімні утворення *турчанський, Турчаницина, рудецький*, які не збігаються за своєю морфологічною формою з нині чинними, хоча й утворені без порушення морфологічних норм.

Література

1. Лексикон львівський. URL: <http://slovopedia.org.ua/101/53407/1065516.html>.
2. Лесюк М. Мовні орієнтації Андрія Чайковського. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч. I. С. 352–359.
3. Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили: Євгеній Желеховський та Софрон Недільський. Львів, 1886. VIII + 1118 + 10 с. URL: http://litopys.org.ua/djvu/zheleh_slovnyk.htm
4. Панько Т.І. Обіг чи оборот. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine7-4.pdf>.
5. Словник української мови: В 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
6. Федурко М. Світ галицького селянина-шляхтича у дзеркалі мови (за повістю А. Чайковського «Олюнька»). *Рідне слово в етнокультурному вимірі [Текст]: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2012а. С. 259–267.*
7. Федурко М. Усно-розмовна лексика в художній мові А. Чайковського (на матеріалі повісті «Олюнька»). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2012б. № 1. С. 458–462.
8. Федурко М. Василь Васильович Німчук і проблеми сучасної української словотвірної морфології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 2 (50). С. 453–459. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.\(50\).453-459](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.(50).453-459).
9. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. 514 с.
10. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.
11. Якимович Б. Андрій Чайковський: життя, творчість, громадсько-політична діяльність. *Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. 514 с.*

Джерело фактичного матеріалу

1. Чайковський А. Чорні рядки. *Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р.* Дзвін. 1990. № 6. С. 44–79.

References

1. Leksykon lvivskyi [Lviv Lexicon]. URL: <http://slovopedia.org.ua/101/53407/1065516.html> [in Ukrainian].
2. Lesiuk M. (2017) Movni oriientatsii Andriia Chaikovskoho [Linguistic orientations of Andrei Tchaikovsky]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*. Vypusk 64. Ch. I. S. 352–359 [in Ukrainian].
3. Malorusko-nimetskyi slovar: U 2 t. (1886) [Little Russian-German dictionary: In 2 volumes] / Ulozhyly: Yevheniy Zhelekhovskiy ta Sofron Nedil'skiy. Lviv. VIII + 1118 + 10 s. URL: http://litopys.org.ua/djvu/zheleh_slovnyk.htm [in Ukrainian].
4. Panko T.I. Obih chy oborot [Circulation or turnover]. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine7-4.pdf> [in Ukrainian].
5. Slovyk ukrainskoi movy : V 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: In 11 volumes] / redkol.: I.K. Bilodid (holova) [ta in.]. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980 [in Ukrainian].
6. Fedurko M. (12a) Svit halytskoho selianyna-shliakhtycha u dzerkali movy (za povistiю A. Chaikovskoho «Oliunka») [The world of the Galician peasant-nobleman in the mirror of language (based on A. Tchaikovsky's story «Olyunka»)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri [Tekst]: zb. nauk. prats / Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka. Drohobych: Posvit*. С. 259–267 [in Ukrainian].

7. Fedurko M. (12b) Usno-rozmovna leksyka v khudozhnii movi A. Chaikovskoho (na materialii povisti «Oliunka») [Oral and colloquial vocabulary in the artistic language of A. Tchaikovsky (based on the story «Olyunka»)]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*. Zaporizhzhia: ZNU. № 1. S. 458–462 [in Ukrainian].
8. Fedurko M. (2023) *Vasyl Vasylovych Nimchuk i problemy suchasnoi ukrainskoi slovotvirnoi morfonolohii* [Vasyl Vasyliovych Nimchuk and the problems of contemporary Ukrainian word-formation morphonology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 2 (50). S. 453–459. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.\(50\).453-459](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.(50).453-459) [in Ukrainian].
9. Chaikovskiy A. (2002) Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 3 t. [Tchaikovsky A. Memories. Letters. Research: In 3 vols.] / Uporiadkuvannia B. Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. 514 s. [in Ukrainian].
10. Shevelov Yu. (2003) *Vnesok Halychyny u formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy* [Galicia's contribution to the formation of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia». 160 s. [in Ukrainian].
11. Yakymovych B. (2002) *Andrii Chaikovskiy: zhyttia, tvorchist, hromadsko-politychna diialnist* [Andriy Tchaikovsky: life, creativity, social and political activity]. Chaikovskiy A. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 3 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. 514 s. [in Ukrainian].

Source of factual material Source of factual material

1. Chaikovskiy A. (1990) *Chorni riadky. Moi spomyny za chas vid 1 lystopada 1918 r. do 13 travnia 1919 r.* [Black lines. My memories from November 1, 1918 to May 13, 1919]. *Dzvin*. № 6. S. 44–79 [in Ukrainian].

MEMORIES OF ANDRIY CHAIKOVSKY “BLACK LINES” IN THE CONTEXT OF MORPHONOLOGY

The article deals with Andriy Chaikovsky, a well-known writer and public figure of Eastern Galicia, and his memoirs “Black Lines,” which describe events from the time of Galician Ukrainians in 1918–1919 for freedom and their own state. The writer was directly attached to them in the status of county commissioner of the frontline city of Sambir, and therefore he was well aware of all the vicissitudes of their course, as well as the problems associated with it. However, the value of the analyzed memories is not limited to the above.

After all, they are an important monument in the history of the Western Ukrainian version of the literary language of the 1920s and 1930s. 20th century, evidence of its rather high level of development and stylistic production. Attention is not focused on the language of the work in general, but only on the derived units of its lexicon, which are studied in the context of morphonology. Accordingly, the purpose of the exploration was determined: to establish the morphonological features of the memories used in the text of A. Chaikovsky's word-forming forms; find out their correspondence / inconsistency with the morphonological norms of the modern Ukrainian literary language; outline the regularities to which they are subordinated. The set goal required the solution of the following tasks: 1) to find in the text of memories A. Chaikovsky's derivative words, the components of the word-forming structure of which are marked by morphonological transformations; 2) to establish the nature of these transformations; 3) to find out the actions of which morphonological rules and patterns they are subordinated to and how these rules and patterns correlate with the current ones. The general scientific methods of analysis, synthesis, generalization, classification and techniques and procedures of descriptive and structural methods used in the course of the study helped to successfully implement the defined tasks. The conclusions state that the dictionary contains derivative units marked with all morphonological transformations inherent in the Ukrainian language – alternation of consonants and vowel phonemes, alternation of stress, morpheme build-up and their truncation, and that these transformations are subject to rules and patterns that coincide with the currently valid ones, and the differences found are caused mainly by the stylistic characteristics of motivating words.

Keywords: Andriy Chaikovsky, “Black Lines”, morphonological structure, morphonological transformation, alternation of phonemes and stress, truncation and morpheme extension.

© Федурко М., 2025 р.

Марія Федурко – доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич, Україна; mfedurko@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

Mariia Fedurko – Doctor of Philology, Professor of the Department of Primary Education Fundamental Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine, mfedurko@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>